

QUÆSTIO II. — QUÆDAM EXPLICANTUR.

Circa id quod dicitur cap. VIII, 2: *Adduxit te Dominus... quadraginta annis per desertum, ut affligeret te, atque tentaret, etc.*, observa quod Deus nullatenus intendat afflictionem tanquam afflictionem, sed ut probet animum hominis; non ut ipse sciat, quid in animo lateat, sed ut nos scire faciat quales erga Deum simus: sæpe enim putamus nos multa et magna posse, dum nempe non tentamur; at ubi tentationibus affligimur, experimur quam simus infirmi, et quantum indigeamus divino auxilio.

ŷ. 5: *Ut ostenderet tibi quod non in solo pane vivat homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Id est, sustentavit te manna, cibo ex natura sua levissimo, et non usuale, ut ostenderet quod non indigeat pane ad nutriendos homines, sed possit alios quoscumque vult cibis uno verbo facile producere, sicut produxit manna: atque hoc sensu verba illa usurpavit Christus Matth. IV, 4. Item *in omni verbo* significat in omni re (verbum enim phrasi hebraica usitatissime sumitur pro re, ut Lucæ II: *Videamus hoc verbum, quod factum est*); Adeo, inquit Abulensis, ut si Deus mandaret nobis ut comederemus colubros, basiliscos, lapides, etc., melius illis, quam delicatissimis cibis nutremur.

SS. patres, qui cum S. Ambrosio. hic per verbum Dei intelligunt sacram Scripturam, explicant sensum mysticum, non litteralem.

ŷ. 4: *Pes tuus non est subtritus.* Sumitur hic pes non tantum pro calceo, sed etiam pro pede ipso: nam in hebræo pro non subtritus ponitur non intumuit. Significatur ergo quod pedes Israelitarum in toto itinere per desertum non sint læsi, aut attriti, sicut solent lædi pedes itinerantium: siquidem hi solent in pedibus contrahere turgentes vesicas, quæ prius inflantur, quam subterantur: rursus solent diu ambulando pellem pedum deterere.

De Chananæis mox delendis, ita loquitur Moyses cap. IX, 2: *Populum magnum atque sublimem, filios Enacim, quos ipse vidisti, et audisti, quibus nullus potest ex adverso resistere: si nempe solis hujus viribus pugnetur.*

Ex hisce collige exploratores non omnino falsa retulisse de isto populo: nam eadem fere hic Moyses affirmat, quæ ipsi retulerant, et Og regem Basan gigantem terribilem modo viderant, et expugnaverant: sed exploratores in eo peccarunt, quod narrationem suam composuerint ad frangendum cor populi; cum ex adverso debuissent populum animare, et excitare in spem bonam juxta Dei promissa; sicut fecit Moyses hic, qui proinde hæc narrando non peccavit. Item ipsi detrahebant terræ, quod devoraret habitatores suos; et proceritatem incolarum plus justo extollabant.

QUÆSTIO III. — AN SEPARATIO LEVITARUM, DE QUÀ HIC CAP. X, SIT EADEM, QUÆ VIVENTE AARONE FACTA EST.

Resp. Verisimilius affirmative, et Prob. Quia a ŷ. 1 usque ad 6 narrat Moyses, quo-

modo legem in monte acceperit, et descenderit, tum recenset aliquas castrametationes, et deinde ŷ. 8 rediens ad narrationem suam, quam ŷ. 6 interruperat, dicit: *Eodem tempore separavit (Dominus) tribum Levi ut portaret arcam fœderis Domini, et staret coram eo in ministerio, etc.*; atqui illa separatio facta est post primum descensum Moysis de monte, dum levitæ occiderunt adoratores vituli aurei: ergo.

Quod autem Moyses narrationem suam paulo interrumpat, patebit sequentibus.

Dices: Moyses ait ŷ. 7: *Filii Israel ex Mosera venerunt in Gadgad: de quo loco profecti, castrametati sunt in Jetebatha, in terra aquarum et torrentium.* ŷ. 8: *Eodem tempore separavit tribum Levi, etc.* Ergo eodem tempore separatio hæc contigit, quo castrametabantur in Jetebatha: alias enim non esset contextus narrationis: aut saltem dicendum est quod in Jetebatha facta fuerit confirmatio separationis factæ in Sina.

R. Neg. conseq. ac dico castrametationes illas, quæ narrantur ŷ. 6 et 7, esse includendas parenthesis: nam a ŷ. 1 usque ad 6 narrantur ea quæ in Sina contigerunt, usque ad primum descensum de monte, tum ŷ. 6 et 7 narrantur istæ castrametationes in Mosera, Gadgad, et Jetebatha: versu autem 8 narratur separatio levitarum, et deinde reliqua omnia, quæ contigerunt in Sina: nam ŷ. 10 dicit Moyses quomodo postea steterit iterum 40 diebus in monte Sinai, etc.; atqui in Jetebatha non stetit 40 diebus in monte Sinai, deprecans Deum pro peccato populi, etc., ergo non agit de diversa separatione tribus Levi; sed sensus ejus est hic: Venimus in montem Sinai, ibi accepi tabulas legis (filii Israel castrametati sunt in Mosera, Gadgad, et in Jetebatha) eodem tempore separati, seu electi sunt levitæ, quia idololatras occiderunt; ego autem iterum ascendi in montem, et deprecatus sum Dominum pro peccato vestro 40 diebus, etc.

QUÆSTIO IV. — DE FERTILITATE TERRÆ PROMISSÆ; ITEM DE PLUVIA TEMPORANEA, ET SEROTINA.

Cap. XI, 10: *Terra enim ad quam ingrederis possidendam, non est sicut terra Ægypti: id est, plana et irrigua, ita ut sicut Ægyptus, possit statis temporibus per exundantiam fluviorum irrigari, sine pluvia.*

ŷ. 11: *Sed montuosa est, et campestris, de celo expectans pluvias.*

ŷ. 12: *Quam Dominus Deus tuus semper invisit.* Allegat hæc Moyses, ut ostendat, quod præ aliis gentibus debeant Judæi speciatim Deum colere, quia terra eorum hoc exigit: si enim Deum habeant iratum, inutilis est; si propitium, utilissima.

ŷ. 15: *Si ergo obedieritis mandatis meis.* Insinuatur his verbis, quod magna illa ubertas terræ promissæ potissimum ex peculiari benedictione divina profluxerit: unde ŷ. 17 Deus minatur eam se subtrahentem, et sæpe subtractam in prophetis invenimus, ut Aggei I, 9, Amos IV, 7, Jerem. XII, 15, atque id ipsum præsentis temporis experientia satis comprobatur: tanta

enim est vastitas ejus, et ariditas, ut vix quisquam crederet tantam olim fuisse ejus fertilitatem, nisi divina eloquia id testarentur. Sic Pentapolis olim fertilissima, ob peccata, in mare fœtidum et mortuum versa est.

ŷ. 14: *Dominus dabit pluviam terræ vestræ temporaneam, et serotinam, ut colligatis frumentum, et vinum, et oleum.* Per pluviam temporaneam intelligitur illa, quæ mature et tempestive mense octobri, jactis in terram seminibus, in Judæa defluit, atque adeo semina germinare facit: per serotinam vero intelligitur illa, quæ sero, id est mense aprili, vel maio defluit, fructusque ad maturitatem deducit. Sub utraque hæc pluvia omnis alia opportuna comprehenditur. Hinc

Nota quod non vocetur temporanea, vel serotina respectu anni, sed respectu frugum; si enim annum consideremus, illa, quæ dicitur serotina, magis est tempestiva, utpote quæ cadit circiter mense aprili vel maio, temporanea vero mense octobri.

Quia autem hæc pluvie erant gratissimæ omnibus, multum desideratæ et maxime necessaria: hinc apud prophetas, ut Osee III, 6, et Joel. 25, Christus utrique isti pluvie comparatur.

CAP. XII, XIII, XIV, XV.

Præcipit Moyses non in montibus et lucis, sed in loco, ad id a Deo designando, offerri victimas, decimas, et primitias: jubet interfici prophetam, qui aliis idololatram persuadere nititur; repetit legem de animalibus mundis, et immundis: agitque de anno remissionis.

PROPONUNTUR ET RESOLVUNTUR VARIE QUÆSTIONES.

Quæres 1. Quomodo Deus cap. XII, 17, permittat Judæis comedere ex decimis, quandoquidem eas alibi assignet levitis.

R. hæc quæstionem optime solvi a S. Hieron. in cap. XLV Ezechiel., ubi cum primo locutus fuisset de decimis, quæ debebant dari levitis, tandem de illis decimis, de quibus hic est sermo, ita scribit: *Erant quoque et aliæ decimæ, quas unusquisque de populo Israel in suis horreis separabat, ut comederet eas, cum iret ad templum, in urbe Jerusalem, et in vestibulo templi, et sacerdotes ac levitas invitaret ad convivia.*

Dicendum ergo est, quod etiam sustinet Theodoretus Q. 15 in Deuter. quod Scriptura hic loquatur de aliis decimis et primitiis, quam de eis, quæ totæ cedebant levitis.

Dices: Additur, *primogenita armentorum*; atqui illa cedebant tota sacerdotibus, ut patet Numer. XVIII, 17: ergo, etc.

R. verba objecta intelligenda esse de primogenitis non immolabilibus, ut si essent generis feminini, vel mascula non integra, aut maculata, etc.

Q. 2. de quo propheta agatur cap. XIII, 1, ubi dicitur: *Si surrexerit in medio tui propheta.*

R. quod videatur agi tam de propheta vero, quam de falso: nam id innuitur ŷ. 2, ubi dicitur: *Et eveniet quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus et sequamur Deos alienos: siquidem sensus est: Sive propheta*

ille a Deo, sive a dæmone sit afflatus, sive falsa edat prodigia ad suæ impiæ doctriinæ confirmationem; sive vera olim ediderit ad veritatem confirmandam, atque his nomen et auctoritatem veri prophætæ sibi comparaverit: si tamen postea contingat eum idololatram suadere, quantacumque signa ediderit, et quantumcumque portenta quæ prædixerit eveniant, ŷ. 3: *Non audies verba prophetæ illius, ŷ. 9: sed statim interficies illum, scilicet per sententiam judicis prius condemnatum: illi enim prius denunciandus erat, ut LXX indicant.*

Q. 3. quales decimas Moyses mandet offerri, dum dicit cap. XIV, 22: *Decimam partem separabis de cunctis fructibus tuis.*

R. cum Theodoro Q. 15, Oleastro, Cajetano et aliis, hæc decimas distinctas esse ab aliis, quæ Numer. XVIII, 21 et seq., dantur levitis: nam priores totæ erant levitarum, et quidem in sua specie: hæc vero, de quibus hoc loco sermo est, a dominis vendebantur, et pecunia afferebatur in Jerusalem, quater singulis annis ascendere debebant, et ibi consumebatur in sacras epulas totius familiæ offerentis, cum levitis.

Patet hoc ex Josepho, qui usus judæici bene conscius, lib. IV Antiq., cap. 8 ita scribit: *Sunt præterea decimæ fructuum seorsim ab illis, quæ sacerdotibus ac levitis debentur, quibus in patria venditis, pecunia inde redacta in sacra urbe insumatur in sacrificia et convivia.*

ŷ. 28: *Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore.* Hæc sunt tertie decimæ, quarum nullo modo erat particeps ille qui ea ex bonis suis dabat. Nam, ut colligitur ex ŷ. 29, hæc tertie decimæ, quæ singulo anno tertio separabantur, dabantur pauperibus viduis, pupillis et levitis per modum eleemosynæ: et illo sensu dicitur Tobias cap. I, 7, ministrasse anno tertio proselytis et advenis omnem decimationem.

Q. 4. quomodo illa verba cap. XV, 4: *Indigens et mendicus non erit inter vos*, non pugnent cum eo quod dicitur, nunquam pauperes defuturos inter illos.

R. versum 4 non esse prædictionem, seu promissionem quod inter Judæos nullus sit futurus egenus; sed esse præceptum eleemosynæ, cui annexa sequitur benedictio; nam sensus est: Ne patiaris Judæum mendicare, sed ei subveni. Nulla ergo pugnantia est in eo, quod dicitur ŷ. 11: *Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ*: nam verbis istis nuda continetur assertio, qua ostenditur nunquam defuturos eos, in quos possint, et debeant esse liberales.

Hinc ad præfatam difficultatem solvendam, plane impertinens est urgere, quod interpret latinus primo loco vocet *indigentem et mendicum*, posteriori vero loco simpliciter *pauperem*, quasi permittantur quidem pauperes, sed non mendici: siquidem tam in hebraico, quam apud LXX est idem vocabulum denotans talem pauperem, qui rebus ad vitam necessariis caret.

Deinde apud Judæos mendicos fuisse, patet ex Joan. IX, 8, et Act. III, 2: nullibi Judæos desuper Scriptura reprehendit.

Collige quod istud præceptum non pertineat ad magistratum, quasi scilicet magistratus non debeat tolerare mendicos in civitatibus (sicut quidam male intelligunt), sed pertinet ad divites, qui admonentur ita esse liberales erga pauperes, ut mendicare non cogantur, inquit Estius.

Q. 5: Quomodo computaretur annus septimus, quo dimittendus erat servus hebræus.

R. Juxta plures interpretes computabatur hic annus non a die emptionis cujuslibet servi, sed ab anno septimo, qui toti genti judaicae communis erat, et vocabatur *sabbaticus*; quo et agri quiescere, et servi hebræi dimitti debebant.

Itaque cum faciendâ esset servi alicujus hebræi venditio, crescebat pretium, vel decrescebat, juxta majorem vel minorem anni illius ab anno sabbatico distantiam.

Attamen licet Deus Levit. XXV præceperit ut anno jubilæi dimitterentur servi hebræi, nullibi tamen legitur præcepisse ut dimitterentur anno sabbatico: siquidem id, quod hic γ . 4 habetur de faciendâ remissione anno septimo seu sabbatico, ab omnibus intelligitur de remissione debiti, ex mutuo, aut venditione, similisque titulis contracti.

Cum igitur tum Exod. XXI, 2, tum hic γ . 12 clare dicatur quod servus hebræus deberet sex annis servire hero suo, et anno septimo dimitti: videtur hic annus septimus computandus a die emptionis: et hoc modo eum computat S. P. Aug. Q. 22 in Deuter. dicens: *Hos (servos hebræos) emptos non anno remissionis remitti voluit, quem septimum quemque observari oportebat ab omnibus, sed anno septimo emptionis ejus, quocumque anno illorum septimus iste annus occurreret.*

Cap. XVI repetit Deus institutionem præcipuarum festivitatum, de quibus egimus in cap. XXIII lib. Levitici.

CAP. XVII, XVIII, XIX.

Moyses causas dubias ad sacerdotes et ad judicem referri jubet, regemque, si eligendus fuerit, eligi ex Judæis; proscribit magos atque hariolos, et prædicit prophetam, a Deo mittendum: jubet designari tres urbes refugii in asylum homicidæ involuntarii; agitque de testibus veris et falsis.

QUESTIO PRIMA.—QUIS FUERIT IN VET. LEGE SUPREMUS JUDEX CONTROVERSARUM.

Cap. XVII, 8: *Si difficile et ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, id est, inter homicidium et homicidium, dissentientibus inter se judicibus, utrum sit voluntarium, an casuale, utrum morte plectendum, an absolvendum: item utrum quodcumque delictum sit sanguine perpetrans expiandum; quasi diceret: Si res sit ambigua in causa sanguinis.*

Item: *inter causam et causam, lepram et lepram, et judicium intra portas tuas videris verba variari.* Observant nonnulli sub tribus membris præfatis, velut exemplis omnia controversiarum genera comprehendi;

nam sub sanguine et sanguine continentur controversiæ graviore, quæ poena sanguinis puniendæ sunt: sub *causa et causa* omnes minores de rebus, seu bonis temporalibus; sub *lepra et lepra* omnes ceremoniales, maxime de munditiis et immunditiis.

Itaque in quacumque causa, si judices tuæ civitatis non possint causam dirimere, ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus, ubi scilicet est templum, vel tabernaculum, puta in Jerusalem; ibi enim velut in domicilio a se electo præsidet Deus, ubi pontificem, sive per oraculum *Urim et Thummim* (de quo actum est in cap. XXVIII Exodi), sive per spiritum prophetiæ, sive aliâ via dirigat, ac veritatem ostendat.

Erat ergo Jerosolymis supremum et ultimum Judæorum tribunal, a quo nulla vel appellatio, vel declinatio dabatur: constabat autem hoc tribunal, seu concilium supremum (a Judæis *Sanhedrin* appellatum) summo pontifice, et septuaginta senioribus, tanquam assessoribus.

QUESTIO II.—AN ULTIMATA DECISIO, ET JUDICIUM, TAM IN CIVILIBUS, QUAM IN SACRIS OLIM PERTINUERIT AD PONTIFICEM VET. LEGIS.

Cap. XVII, 9: *Veniesque ad sacerdotes levitici generis, et ad judicem.* Lyranus et quidam alii hæc divisim accipiunt; id est, si dubium sit de rebus sacris consule sacerdotes; si autem sit de rebus civilibus, consule judicem sæculares; ita ut particula conjunctiva et sumatur pro disjunctiva aut.

In hanc opinionem videtur pariter inclinari Estius, dicens: *Hæc sententia modo sacerdotem, modo judicem nominat, propter duplicem magistratum, qui erat in populo Dei, sacrum, et civilem, quamvis contingeret aliquando utrumque magistratum in eandem personam concurrere, ut contigit tempore Heli, qui simul judex et summus sacerdos fuit.* Attamen

R. et dico 1. Nomine judicis non intelligitur hic princeps, sed summus sacerdos, qui per *Ephod* et per *Urim et Thummim* coram Deo de veritate rei inquirebat; adeoque irrefragabilis habebatur auctoritatis, tanquam referens responsa Dei. Sensus itaque est: *Venies ad sacerdotes levitici generis, et ad judicem, nempe summum sacerdotem, tanquam sacerdotibus illis præfectum, et judicem omnium controversiarum supremum.*

Patet hoc ex γ . 10, ubi dicitur: *Et facies quodcumque dixerint, qui præsumt loco, quem elegerit Dominus: qua periphrasi intelligitur locus tabernaculi et arce.* Porro loco illi non judex sæcularis, sed pontifex præerat tanquam hierarcha, et princeps sacerdotum.

Patet etiam ex γ . 12, ubi poena mortis decernitur nolenti sequi sententiam et imperium pontificis, ad quem recurrerat. Quod ergo hic dicitur: *Ad sacerdotes et ad judicem*, ita accipi debet, ut illud et exegeticum, seu explicativum sit; quasi diceret: *Ad sacerdotes, id est ad judices; vel expressit seorsim pontificem, et sacerdotes, vel judicem eum consiliariis suis.* Quare

Dico 2. Ad statum sacerdotalem pertinebat judicium, et ultimata decisio, non tantum in causis sacris, sed etiam in civilibus.

Eruiat hoc infra ex cap. XXI, 5, ubi agens Moyses de homicidio occulto, ait: *Accedentque sacerdotes... ut... ad verbum eorum omne negotium, et quicquid mundum, vel immundum est, judicetur.* Similiter sacerdotibus dicitur Ezechiel XLIV, 24: *Cum fuerit controversia, stabunt in judiciis meis, et judicabunt.*

Luculentissimum hujus rei testimonium suppeditat Josephus lib. II cont. Appionem dicens: *Sacerdotes inspectores omnium, judices controversiarum, et punitores damnatorum constituti sunt a Moysse.*

Imò Abulensis docet summum pontificem hic appellari judicem, eo quod ipse solus in concilio auditio aliorum judicio, proferre soleret mortis sententiam. Ita Caiphas in concilio tulit mortis sententiam in Christum, Joan. XI, 50. Ita Ananias in concilio præcepit percuti Paulum, Act. XXIII, 2. Neque arguuntur quod sententiam tulerint, et executi fuerint, sed quod uterque injuste.

Obj. I. Ex II Paralip. XIX, 10 et 11, et aliunde constat distinctos fuisse limites judicium politicorum et ecclesiasticorum, seu sacerdotum; et politicos quidem judicasse omnia civilia, v. g., quæ pacem, quæ bella, quæ contractus, quæ possessiones honorum, furta, homicidia, similesque injurias concernebant, sacerdotes vero ea, quæ sacra erant, v. g., quæ legem divinam, quæ religionem, quæ ceremonias concernebant.

R. 1. Ea quæ certa et indubitata erant, per judices politicos judicabantur: at ubi res manebat ambigua, et judicium sententiæ inter se variabant, recurrendum erat ad pontificem: unde dicitur γ . 8: *Si difficile et ambiguum, etc.*

R. 2. Quod hæc quidem præcipue ad sacerdotes spectarent, sed non sola: cum enim politici judices, adeoque et ipsi reges, non possent suis legibus aut arbitrato rempublicam Judæorum administrare, sed divinis legibus, quæ fere omnes continentur in hoc Deuteronomio (quod idcirco rex ipse perpetuo penes se habere jubetur γ . 18); hinc fiebat ut etiam politicum tribunal in multis casibus a tribunali sacerdotum dependeret, cogerebanturque etiam principes in casibus ejusmodi dubiis, seu juris seu facti, ad *Sanhedrin* confugere. Unde infra cap. XXI, ubi textus noster habet γ . 5: *Omne negotium ad verbum sacerdotum decidi debere, in hebraico habetur juxta Pagninum: Omnis lis, seu controversia.*

Obj. II, cum Calvino: Per judicem intelligitur hic non pontifex, sed princeps politicus: nam qui in politicis præerant Hebræis, usque ad tempora regum, non alio quam judicium nomine vocabantur.

R. Neg. assumpt.; nam Deus hic loquitur non de quovis judice, sed de illo qui præerat loco in quo erat tabernaculum, vel templum: hic autem erat pontifex, non judex politicus.

Obj. III, cum Oziandro: Judæi tantum hic jubentur facere, quæ sacerdotes illi decreverint juxta legem Dei; hoc est, conformiter legi divinæ, non vero si quid extra hos limites eat.

R. hæc verba, quæ habentur γ . 10 et 11: *Et fa-*

cies quodcumque dixerint, qui præsumt loco, quem elegerit Dominus, et docuerint te juxta legem ejus, non sic esse accipiendâ, quasi sit conditio: si docuerint te juxta legem ejus (ut volunt hæretici); sic enim ligantes fuissent magis perplexi, quam ante; fuissentque constituti ultimi judices de sua controversia, imò de sententia sacerdotum, et judicio, utrum esset juxta legem Dei, necne. Sempër enim pars damnata a sacerdotibus excipere potuisset, eos non judicasse secundum legem; ac consequenter debuisset ulterior constitui judex, qui judicaret an sacerdotes secundum legem judicassent, an non: et rursus de hoc judice eodem modo dubitari potuisset; atque adeo fuisset appellatio, et processus in infinitum.

Quare dico hic esse assertionem, quasi dicatur: *Qui consulunt sacerdotem, acquiescere debent, et existimare sacerdotum, et pontificis judicium datum esse juxta legem Domini: nam, ut ait Malachias cap. II, 7: Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus: quia Angelus Domini exercituum est.* Unde textus hebraicus, quem hæretici sequi malunt, sine ulla conditione habet: *Quando docebunt te.*

QUESTIO III.—AN PER PROPHETAM ILLUM, QUI CAP. XVIII DICITUR SUSCITANDUS, INTELLIGI DEBEAT CHRISTUS

Cap. XVIII, strictissime prohibet Moyses Judæis, ne augures ac divinos consulant, et deinde subjungit γ . 15: *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies.*

Plurimi interpretes cum A Lapide et Tirino hunc locum intelligunt non de solo Christo, sed etiam de aliis prophetis, qui post Moysen fuerunt. Ratio eorum est, quia alias remedium, quod hic dat contra magos et divinos, non fuisset sufficiens; nam qui Christum antecesserunt tempore, non poterant ipsum interrogare, et audire. Attamen

R. et dico: Probabilius de solo Christo dicta prophetia intelligenda est. Ita Eusebius, Cajetanus, Estius, et alii.

Prob. Quia locus ille nullibi in scripturis aliis prophetis adscribitur, sed soli Christo: unde habemus de hoc interpretem Spiritum, S. inquit Estius, qui per os B. Petri apostoli Act. III ita loquitur: *Moyses quidem dicit: Quoniam prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam me, ipsum audietis.* Item S. Stephanus Act. VII hunc locum adducit ad probandum Christum esse Messiam.

Si dicas, quomodo dicatur: *sicut me*, cum Christus fuerit Moysæ major,

R. illis verbis non æqualitatem auctoritatis, sed similitudinem significari; et sensus est: *Per omnia ipsum audietis, sicut me audire debuistis: vel, sicut ego nihil vobis præcepi, nisi ex ore Dei; ita nec ille præcipiet. Vel potius, sicut me, aut, ut postea repetitur γ . 18, similem mei, designat quod uterque sit legislator, Moyses legis veteris, Christus novæ.* Unde S. Stephanus Act VII hanc scripturam allegat,

ut ostendat jam olim per ipsum Moysen a Deo promissum esse prophetam, qui legem antiquam transferat ad novam.

Adde quod omnino quoque ad hunc locum alludere videatur Pater de Filio Matth. XVII: *Ipsam audite*. Itemque ad hunc locum respexisse creditur ipse Filius Christus, quando ait Joan. V: *De me enim ille (Moyses) scripsit*. Et Philippus, quando dixit Joan. I: *Quem scripsit Moyses in lege*. Huc facit etiam, quod non dicatur: *Prophetas*, sed, *prophetam suscitabit tibi Dominus*.

Citant quidem alii pro sua sententia Aug.; non tamen verba ejus referunt, sed si in fonte inspiciatur, de solo Christo loquitur, ut lib. XVI cont. Faustum, cap. 18, ubi ita habet: *Quid habes, hæretica vanitas, unde te putes posse convincere, non de Christo esse prædictum, suscitabo illis prophetam de fratribus ipsorum, similem tibi*.

Ad fundamentum autem opinionis oppositæ respondeo et dico sensum contextus γ . 14 et 15 non esse hunc: Non debetis consulere magos, quia ego mittam vobis semper prophetas, qui vobis veritatem dicent; sed: Nolo ut consulatis magos, quia ex vobis orietur propheta veritatis, ad quem digne suscipiendum, audiendum, etc., vos præparare debetis per odium et execrationem omnium magorum.

Et sane remedium contra magos Deus illis sufficiens concesserat etiam sine ullis prophetis; nam vel per *Urim et Thummim*, vel alio quocumque modo Deus consuli poterat in dubiis, prout fecit David II Reg. XXI, 1. Unde Ochoziæ regi Israel, qui jusserat consuli magos, aut oraculum Beelzebub dei Accaron exprobat Elias dicens lib. III Reg., cap. 1, 3: *Numquid non est Deus in Israel, ut eatis ad consulendum Beelzebub deum Accaron?*

QUÆSTIO IV. — AN CAP. XIX FIAT MENTIO DE TRIBUS NOVIS URBIBUS REFUGII, ITA UT UNIVERSIM FUERINT NOVEN.

Cap. XIX, 8: *Cum autem dilataverit Dominus Deus tuos terminos tuos . . . γ . 9: addes tibi tres alias civitates*. Jam ante cis Jordanem designatæ erant a Moyse tres civitates refugii, scilicet *Bosor*, *Ramoth*, et *Golan*, supra cap. IV, 45; hic vero initio capituli γ . 2 jubentur Judæi tres quoque urbes trans Jordanem designare, intra limites terræ Chanaan: atque hinc Lyranus, Tirinus, A Lapide aliique probabiliter tres illas urbes, quæ γ . 9 addi jubentur, intelligunt de tribus novis urbibus constituendis, ita ut universim essent novem urbes refugii, scilicet tres cis Jordanem, in terra Sehon et Og; tres trans Jordanem, in terra Chanaan; et tres in terra expugnanda, et dilatanda versus Euphratem, et mare Rubrum.

Dices: Nunquam fuerunt novem urbes refugii: unde et Josue 20 non nisi sex urbes separantur; de reliquis autem tribus nulla usquam fit mentio.

R. Quod neque unquam fuerit habitatio Judæorum extensa usque ad Euphratem: unde David, qui terras illas expugnavit, et nullas ibi civitates refugii

constituit, contra hoc præceptum non deliquit: illud enim non obligabat, nisi quando ejectis devictisque gentibus, terra illa non ut tributaria, sed ut propria possessio a Judæis inhabitaretur; quod respectu totius Syriæ nunquam fecerunt Judæi, nequidem tempore Salomonis.

Inst. Ergo promissio de extendendis terminis terræ promissæ usque ad Euphratem, fuit conditionata; quod est contra ea quæ diximus supra cap. I.

Prob. Quia si terræ illæ tantum fuerint promissæ ut tributariæ, et non ut propria possessio, atque tunc non debuerint esse civitates refugii, hoc præceptum erit inutile; ergo illa promissio intelligi debet de dandis illis terris in possessionem sub conditione, quæ hic exprimitur γ . 9: *Si tamen custodieris mandata*, etc.

R. terras illas potuisse Judæis subijci duplici modo: 1. Sic ut essent tantum tributariæ, et nulli Judæi in illis haberent, ut contigit tempore Davidis et Salomonis; et tunc civitates refugii non erant necessariae. 2. Ita ut non tantum essent tributariæ, sed ut Judæi illic habitarent, et dominarentur populo, etc., et tunc civitates refugii fuissent necessariae.

Porro quod Judæi non potuerint terras illas pro libitu suo possidere, deletis earum habitatoribus, colligitur ex cap. seq. γ . 10, 11 et 15: ubi præcipitur ut si alias civitates, præterquam chanaanæ, velint capere, offerant ipsis primo pacem; quam si acceptaverint, non poterunt delere habitatores, sed tributo subijciant.

Ad id autem quod hic additur γ . 9: *Si tamen custodieris mandata*, etc., dici potest istam conditionem esse hanc: Si custodieris mandata Dei, dilatabit terminos tuos, ita ut terram sub tributo promissam, non solum habeas tributariam, sed etiam in possessionem, sicut terram Chanaan: nam tunc Deus efficiet, seu permittet ut habitatores pacem non acceptent, adeoque illos possis omnes delere, et eorum civitates ac agros possidere. Atque ita conciliari potest sententia S. P. Aug. cum opinione S. Hieron. de quibus supra cap. 1.

Etenim quod S. Hieron. epist. 129 ad Dardanum non doceat terram ad Euphratem usque, tanquam tributariam, sub conditione Judæis fuisse promissam, sed tantum velit eandem tanquam propriam, seu quasi hæreditariam sub conditione ipsis fuisse promissam, videtur evinci ex ejus propriis verbis: siquidem postquam de latitudine et longitudine terræ promissæ disseruisset, ita populum judaicum alloquitur: *Et ego fatebor hæc tibi repromissa, non tradita: Si observasses mandata Dei, et in præceptis illius ambulasses, si non pro omnipotente Deo coluisses Beelphegor, et Baal, Beelzebub, et Chamos: quos quia prætulisti Deo, omnia quæ tibi promissa fuerant, perdidisti; videlicet tanquam tibi tradenda, seu tanquam propria possidenda*.

Itaque conformiter ab statim dicta asserendum videtur quod terra ad Euphratem usque, Abrahamo Gen. XV absolute promissa fuerit tanquam tributa-

ria, ut docet S. Aug. et quod eadem hic Hebræis promissa sit tanquam hæreditaria, sed conditionate, si nempe custodierint mandata Dei, ut docet S. Hieronymus.

Quæ cap. XX præscribuntur circa tempus belli et prælii, particularem non continent difficultatem.

CAP. XXI, XXII, XXXIII.

Jubet Deus expiari homicidium occultum, per cæsionem cervicis vitulæ, et per protestationem magistratus de sua innocentia; pronuntiatur maledictus, qui pendet in ligno: vetatur assumi habitus sexui non congruus; Ammonites, Moabites et alii arcentur ab Ecclesia Dei.

QUÆSTIO PRIMA. — CUR POTIUS MALEDICTUS DICATUR A DEO, QUI PENDET IN LIGNO, QUAM QUI MORITUR ALIO SUPPLICII GENERE.

Postquam Deus cap. XXI præcepisset, ut si reus appensus fuisset in patibulo, non permaneret cadaver ejus in ligno, sed eadem die sepeliretur, hanc rationem subjunxit.

γ . 25: *Maledictus a Deo est, qui pendet in ligno*. Versio hebraica Pagnini, item Aquilæ, Theodotianis, et Symmachi in eundem sensum conveniunt; sed textus chaldaicus habet: *Non permanebit in ligno cadaver ejus, quia alleviatus a Deo est, qui pendet in ligno*, ut sensus sit: sepeliatur, quia satis pœnæ luit suspensio, et morte sua.

Expositio illa orta videtur ex verbo hebraico *Halal*, quod significat non tantum execrari et maledicere, sed etiam alleviare. Attamen optime vertit interpret latinus; nam verbum *Halal* usitate significat maledicere, execrari, devovere, ut patet Levit. XIX et XXV. Unde LXX habent: *Maledictus omnis, qui pendet in ligno*. Similiter legit Apost. ad Galat. III, 13. Sed quæstio superest quare potius suspensus dicatur a Deo maledictus, quam alii rei alio mortis genere puniti.

Abulensis rationem dat hanc: Quia, cum talis et vultu et tota membrorum compage præ se ferat quamdam Dei imaginem, ignominia suspensi in Deum quodammodo redundat; adeoque juxta ipsum suspensus non est maledictus, sed maledictum est, seu ingratum Deo, quod cadaver suspensi maneat in ligno.

Andreas Masius in cap. VIII Josue, 28, ideo putat maledictum dici suspensum, præsertim post mortem, quia quandiu mare in ligno post mortem, offert hominibus perpetuam speciem de animæ humanæ mortalitate, dum vident humana corpora bestiarum loco esse.

Sed utraque hæc explicatio insignium interpretum judicio, non tam genuina et solida, quam subtiliter inventa videtur: et non tantum suspensus, sed quibusvis mortuis, et cadaveribus quadrat.

Tirinus existimat dici maledictum, quia suspensio erat maxime infame, et vilissimum mortis genus.

Verior et communior est opinio, ideo suspensus dici maledictum, quia omnes mali sunt Deo execra-

biles, et ideo de terra, quam citissime, etiam secundum corpus tollendi, et ex conspectu ac memoria hominum auferendi, tanquam publico indigni, ne terra diutius contaminata maneat.

Peculiariter tamen hoc de suspensis præscribitur, quia, qui moriebantur alio mortis genere, lapidibus, aut aquis sepeliebantur, aut flammis absumebantur, ita ut ipsorum cadavera non paterent publico conspectui, sicut suspensorum.

Quia ergo quoad eorum cadavera, qui ferro aut alio mortis genere humi moriebantur, ne sinerentur super terram putrescere, ipsa foeditas, foetor, et offensio sensuum humanorum satis admonebant; quoad illos præcepto non erat opus, sed tantum quoad suspensos in sublimi, ubi facile potuissent relinquere.

P. 1. an generalis hæc sententia: *Maledictus qui pendet*, etc., etiam ad Christum pertineat.

Tertullianus lib. cont. Judæos, cap. X, ab hac lege Christum eximit, quia non propter suum peccatum ligno affixus est. Attamen lib. de Patientia, cap. VIII, exemplo Christi christianos ad martyrium exhortans ait: *Dominus ipse maledictus in lege est, et tamen solus est benedictus: igitur Dominum servi sequamur, et maledicamur patienter, ut benedicti esse possimus*.

Resp. verbis Apostoli ad Galat. III, 13: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno*. Sicuti ergo propter hominis peccatoris assumptionem carnis mortalitatem factus est in similitudinem carnis peccati, ita et suspensio suo similitudinem gessit hominis a Deo maledicti, et pro tali reputatus est. Plura de hac re videri possunt apud S. P. Aug. lib. XIV cont. Faust., cap. 2, 3, et 12. Item lib. cont. Adimantum, cap. 21.

P. 2. an cap. XXII, 1, ubi dicitur: *Non videbis bovem fratris tui, aut ovem errantem, et præteribis, per fratrem intelligatur quilibet proximus*.

R. Licet nonnulli putent nomine fratris intelligi solum Hebræum, quo modo forte etiam Judæi intellexerunt; rectius tamen Marius et alii ex natura hujus præcepti deducunt nomen fratris generatim accipi, ut comprehendat etiam omnes qui non erant Hebræi, imo qui nequidem erant proselyti. Cum enim γ . 2 supponatur nesciri, quis bovis, aut ovis errantis dominus sit; nec ex ipsis rebus hoc innotesceret, an esset Judæus, proselytus, aut ethnicus: necesse est nomen fratris ad illos omnes extendi.

QUÆSTIO II. — QUID INTELLIGATUR PER ECCLESIAM, A CUJUS INGRESSU PROHIBENTUR AMMONITÆ ET ALII.

Cap. XXIII, 3: *Ammonites et Moabites . . . non intrabunt ecclesiam Domini in æternum*. Triplex potissimum hic offertur interpretum expositio.

1. Per ecclesiam aliqui intelligunt atrium templi, vel tabernaculi, et pro hac sententia facit illud Jeremiæ Thren. I, 10: *Vidit (Jerusalem) gentes ingressas sanctuarium suum, de quibus præceperas ne intrarent ecclesiam tuam*.